

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών

Παυλοπούλου Ασπασία

ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ:

*«13K14_11: Αρχαία Ελληνική Ιστορία
Από των αρχαιοτάτων χρόνων έως τον Μ.Αλέξανδρο»*

«ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ Ι»

Καλαμάτα 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

13K14_11: Αρχαία Ελληνική Ιστορία

Διδασκ.: Ασπασία Παυλοπούλου (e-mail: AspasiaPavl@yahoo.gr)

Ενότητα 1: Ο ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

1. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ: Η κάθοδος κι εγκατάσταση στον ελλαδικό χώρο του λαού εκείνου που θεωρείται δημιουργός του μυκηναϊκού πολιτισμού έλαβε χώρα στο πλαίσιο της γενικής ινδοευρωπαϊκής μετανάστευσης, η οποία άλλαξε την πληθυσμιακή σύνθεση σε περισσότερες περιοχές της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου. Τόσο ο τόπος προέλευσης των Μυκηναίων, όσο και η χρονολογία καθόδου τους στη βαλκανική χερσόνησο αποτελούν ζητήματα, τα οποία έχουν απασχολήσει για μακρό χρονικό διάστημα την έρευνα, χωρίς ωστόσο να επιτρέψουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Μεταξύ περισσότερων προτάσεων που διατυπώθηκαν από τους μελετητές σχετικά με τον χώρο προέλευσης, κυρίαρχες φαίνονται αυτές που τοποθετούν την κοιτίδα των Ελλήνων είτε σε κάποια περιοχή μεταξύ της Κασπίας Θάλασσας και του Ευξείνου Πόντου, είτε σε κάποιο σημείο της κεντρικής Ανατολίας. Με μεγαλύτερο βαθμό βεβαιότητας προσδιορίζεται ο χρόνος καθόδου τους στον ελλαδικό χώρο κατά την Εποχή του Χαλκού. Ο ακριβέστερος χρονολογικός προσδιορισμός του γεγονότος ωστόσο προσκρούει επίσης σε διχογνωμίες. Πιο συγκεκριμένα παραμένει αβέβαιο εάν αυτό πρέπει να τοποθετηθεί κατά την αρχή της περιόδου (3200-3000 π.Χ.) ή εάν πρέπει να συσχετισθεί με τα εκτεταμένα ίχνη καταστροφής που χρονολογούνται γύρω στα 2200/2000 π.Χ. και ορίζουν το τέλος της Πρώιμης Ελλαδικής Περιόδου. Μία τρίτη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία η κάθοδος των Ελλήνων έλαβε χώρα γύρω στο 1200 π.Χ., στηρίζεται στην εμφάνιση των πινακίδων της γραμμικής Β, αλλά είναι λιγότερο διαδεδομένη σε σχέση με τις προηγούμενες. Επίσης αμφισβητούμενο είναι το ζήτημα του τρόπου, με τον οποίο έλαβε χώρα η μετανάστευση των Ελλήνων, εάν δηλαδή υπήρξε μία ενιαία μαζική πληθυσμιακή κίνηση ή εάν αυτή πραγματοποιήθηκε σε διαδοχικά κύματα.

Σε κάθε περίπτωση ο νέος λαός δεν φαίνεται να διασφάλισε την εγκατάστασή του στα εδάφη της βαλκανικής μέσω της εξόντωσης των παλαιότερων πληθυσμών. Πιθανώς αναμείχθηκε και συμβίωσε με τα προελληνικά στρώματα αφότου κυριάρχησε σε αυτά, καθώς μπορούμε να υποθέσουμε από τα προελληνικά γλωσσικά στοιχεία που επιβίωσαν -κι εξακολουθούν να επιβιώνουν έως τις μέρες μας- κυρίως σε τοπωνυμικά. Η παρουσία των γλωσσικών αυτών στοιχείων είναι ενδεικτική μίας ευρύτερης αλληλεπίδρασης, η οποία είναι δυνατόν να έλαβε χώρα μεταξύ γηγενών και επήλυδων. Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί πιθανώς να ερμηνευθεί και η παρουσία επιρροών από το μινωικό πολιτισμό κυρίως στον υλικό πολιτισμό των Μυκηναίων. Η τελευταία μάλιστα υπήρξε τόσο ισχυρή, ώστε ο Arthur Evans αρχικά να θεωρήσει τον μυκηναϊκό πολιτισμό ως τμήμα της μινωικής επικράτειας. Η κρατική, κοινωνική και κυρίως οικονομική οργάνωση που αντικατοπτρίζεται στις πινακίδες είναι κατά ένα μέρος μινωική.

Ήταν ο H. Schliemann, εκείνος που υποστήριξε ότι τα κτερίσματα που ανακάλυψε πρώτος στον «ταφικό κύκλο Α» των Μυκηνών δεν έχουν ομοιότητα με τα έργα των πρωιμότερων εποχών κι έτσι αναγνώρισε πρώτος την αυτοτέλεια του πολιτισμού αυτού, του οποίου τα σημαντικότερα μνημεία εντοπίζονται σε μερικά κέντρα της Πελοποννήσου και του νοτίου τμήματος της Στερεάς Ελλάδας. Ονόμασε μάλιστα αυτόν τον πολιτισμό «Μυκηναϊκό» καθώς τα πρώτα του ευρήματα προήλθαν από τους μνημειώδεις τάφους των Μυκηνών.

2. ΜΥΚΗΝΑΙΟΙ – ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ (1600-1000 π.Χ.):

2. 1. Συνοπτική ιστορία της έρευνας:

Η αναγνώριση της σπουδαιότητας του χώρου των Μυκηνών δεν υπήρξε το αποτέλεσμα των αρχαιολογικών ανασκαφών του 19^{ου} αι. Με τις μεγαλιθικές κατασκευές, τα κυκλώπεια τείχη και τη μοναδική μνημειακή Πύλη των Λεόντων που δεσπόζουν στο χώρο των Μυκηνών, οι τελευταίες δεν έπαψαν να δηλώνουν την ιστορική – πολιτισμική σημασία τους ακατάπαυστα από την αρχαιότητα έως τους νεότερους χρόνους. Ο Πausanias τον 2^ο αι. μ.Χ. κατά την περιήγησή του στις Μυκήνες επισημαίνει την επιβλητική παρουσία του περιβόλου και της Πύλης των Λεόντων στο χώρο (2, 16, 5): «Λείπεται δὲ ὅμως ἔτι καὶ ἄλλα τοῦ περιβόλου καὶ ἡ πύλη, λέοντες δὲ ἐφέστηκασι αὐτῆς». Είναι μάλιστα ενδεικτικό ότι τα μνημεία των Μυκηνών αποτέλεσαν ήδη πολύ πριν τη σύσταση του ελληνικού κράτους, από τον 17^ο αι., αντικείμενο αντεκδικήσεων για περισσότερους ευγενείς και περιηγητές της δυτικής Ευρώπης, οι οποίοι επεδίωξαν να αποσπάσουν και να μεταφέρουν στις δυτικές αυλές τμήματα ἔστω των μνημείων - κυρίως τεμάχια αναγλύφων και κιόνων από τους μνημειώδεις τάφους του Ατρέα και της Κλυταιμνήστρας.

Αρχαιολογική έρευνα - ανασκαφικά δεδομένα: Μετά την απελευθέρωση του Γένους οι Μυκήνες τέθηκαν υπό την αιγίδα της *εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*. Το 1841 ο εκπρόσωπος της Εταιρείας έκανε τον πρώτο ανασκαφικό καθαρισμό της Πύλης των Λεόντων. Αλλά τη δόξα των πολύχρυσων Μυκηνών στους νεότερους χρόνους η τύχη την επεφύλαξε στο Γερμανό ανασκαφέα της Τροίας και των Μυκηνών H. Schliemann. Αυτός ήταν ο πρώτος που με τη σκαπάνη του έφερε στο φως του ήλιου και της ιστορίας τα πρώτα ταφικά μνημεία του μυκηναϊκού χώρου, **αναγνώρισε στα ευρήματα αυτά έναν ανεξάρτητο πολιτισμό κι απέδειξε ότι το ποιητικό δημιούργημα των ομηρικών επών δεν ήταν απλώς ένα αποτέλεσμα της μυθολογικής φαντασίας του Ομήρου αλλά είχε τις ρίζες του σε έναν υπαρκτό κόσμο του παρελθόντος.**

Αρχικά ο Schliemann διενήργησε το 1874 σε διάφορες θέσεις της ακρόπολης των Μυκηνών τριάντα τέσσερις ανασκαφικές τάφρους χωρίς αξιομνημόνευτα αποτελέσματα. Επανήλθε το καλοκαίρι του 1876 και -στηριγμένος στις μαρτυρίες του Pausanias- ανέσκαψε το πρώτο βασιλικό νεκροταφείο εσωτερικά

της Πύλης των Λεόντων και των Κυκλώπειων Τειχών, τον γνωστό «ταφικό κύκλο Α». Σε δεκαπέντε εβδομάδες ανέσκαψε πέντε μεγάλους κάθετους λακκοειδείς τάφους, των οποίων το περιεχόμενο διακρίνεται από απίστευτη συσσώρευση πλούτου και πολυτέλειας. Οι λακκοειδείς τάφοι που αποτελούν αυτόν τον κύκλο χρονολογούνται στην Ύστερη Ελλαδική Περίοδο (1600-1500 π.Χ.). Η αξία της ανακάλυψης ήταν ανεκτίμητη πολύ περισσότερο για τα ιστορικά συμπεράσματα που επέτρεψε να συναγάγουμε, παρά για αυτόν καθαυτό τον πλούτο των ευρημάτων. Αυτό γίνεται μάλιστα κατανοητό αν συνυπολογίσει κανείς το γεγονός ότι με την αποκρυπτογράφηση και ανάγνωση των πινακίδων της Γραμμικής Β το 1952 από τον Άγγλο αρχιτέκτονα Μ. Ventris -στις οποίες διασώζεται η αρχαιότερη μορφή της ελληνικής γλώσσας- αποκαλύφθηκε τελικά ότι ο πολιτισμός των Μυκηνών ήταν ελληνικός. Από την άποψη αυτή η ανακάλυψη των μυκηναϊκών ταφικών μνημείων σήμαινε την προέκταση της ελληνικής ιστορίας για χίλια χρόνια πίσω στον σκοτεινό χώρο της προϊστορίας.

Τον επόμενο χρόνο ο συνεργάτης του Η. Schliemann, επιστημονικός εκπρόσωπος της Αρχαιολογικής Εταιρείας Π.Σταματάκης, ανέσκαψε τον έκτο και τελευταίο τάφο του ταφικού κύκλου Α, ο οποίος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην τεκμηρίωση των απόψεων του Schliemann και στην περαιτέρω μελέτη του μυκηναϊκού κόσμου. Μετά από την ανακάλυψη αυτή ο Η. Schliemann στράφηκε σε έναν άλλο εξίσου σημαντικό αλλά την εποχή εκείνη αδιερεύνητο ακόμη χώρο, στην ακρόπολη της Τίρυνθας, όπου μαζί με τον συνεργάτη του, κορυφαίο αρχιτέκτονα W. Dörpfeld ανακάλυψε το μυκηναϊκό ανάκτορο της Τίρυνθας.

Αλλά ο κύριος και συστηματικός ερευνητής των Μυκηνών ήταν ο διακεκριμένος Έλληνας Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Χρήστος Τσουντας, ο οποίος εργάστηκε για δεκαοκτώ συναπτά έτη (1884-1902) στις Μυκήνες. Ανέσκαψε το μυκηναϊκό ανάκτορο στην κορυφή του λόφου, οικίες εντός της ακρόπολης, την υπόγεια δεξαμενή και πολλούς θολωτούς και θαλαμοειδείς τάφους και δημοσίευσε το πρωτοποριακό θεμελιώδες έργο του *Μυκήναι και Μυκηναϊκός Πολιτισμός*, Αθήνα 1893 [επίσης στην αγγλική γλώσσα: Tsountas C. – Manatt J.L., *The Mycenaen Age*, London 1897].

Από το 1950 οι αρχαιολογικές έρευνες της Αρχαιολογικής Εταιρείας ξανάρχισαν υπό την καθοδήγηση και εποπτεία του ακαδημαϊκού Αναστάσιου Ορλάνδου. Το 1952 ανακαλύφθηκε από τον Ιωάννη Παπαδημητρίου ο «ταφικός κύκλος Β», ο οποίος περιλαμβάνει είκοσι τέσσερις λακκοειδείς τάφους, με σχετικά φτωχότερο υλικό κτέρισης από εκείνο της ομάδας Α που είχε φέρει στο φως έναν αιώνα περίπου νωρίτερα ο H.Schliemann. Αποτελεί ωστόσο την πρωιμότερη χρονολογικά ομάδα τάφων των Μυκηνών, καθώς ανάγεται στο τέλος της Μέσης Ελλαδικής Περιόδου (1700-1600 π.Χ.).

Οι πινακίδες της Γραμμικής Β ως πηγές για τη διοικητική οργάνωση των μυκηναϊκών κρατών: Κάποιες πληροφορίες βέβαια για το μυκηναϊκό πολιτισμό μας παρέχουν, εκτός από τον υλικό πολιτισμό, και οι πινακίδες της Γραμμικής Β. Ωστόσο οι πληροφορίες αυτές είναι αποσπασματικές και το περιεχόμενό τους αυξάνει σε σημασία μόνον μέσω μιας συγκριτικής μελέτης με τα αρχαιολογικά δεδομένα. Επειδή οι περισσότερες προέρχονται από την ανασκαφή του ανακτόρου της Πύλου, η πλειοψηφία των γνώσεών μας αφορά σε αυτό το σημαντικό μυκηναϊκό κέντρο. Από τις πινακίδες γνωρίζουμε λεπτομέρειες για τη διοικητική διαίρεση της Πύλου: το βασίλειο αποτελούνταν από δύο επαρχίες, την Εγγύτερη στα δυτικά και την Απώτερη στα ανατολικά (εικ. 1). Τα βόρεια σύνορα της πρώτης αποτελούσε ο ποταμός Νέδας, ενώ στα νοτιοδυτικά παράλια του Μεσσηνιακού κόλπου οριζόνταν τα νότια σύνορά της. Η ευρύχωρη κοιλάδα της Μεσσηνίας αποτελούσε την Απώτερη επαρχία. Η Μεσσηνία ήταν χωρισμένη σε επτά διοικητικές περιφέρειες, οι οποίες βρίσκονταν υπό την ηγεμονία του άρχοντα της Πύλου.

2. 2. Η εξάπλωση του Μυκηναϊκού πολιτισμού: Παρόλο που τα μνημεία των Μυκηνών στο σύνολό τους (λακκοειδείς και θολωτοί τάφοι, οχυρωμένα ανάκτορα, έργα μεταλλουργίας κεραμικής, ζωγραφικής κ.ά.) αποτελούν τα πιο εντυπωσιακά από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα της μυκηναϊκής Ελλάδας, πλάι σε αυτά, σε περισσότερες περιοχές του ελλαδικού χώρου, συναντώνται πολυάριθμοι επιβλητικοί θολωτοί τάφοι (π.χ. στη Μεσσηνία, στον Μαραθώνα, στον Ορχομενό της Βοιωτίας), μεγάλα οχυρωμένα ανάκτορα (π.χ. στην Τίρυνθα, στη Μιδέα της Αργολίδας, στην Πύλο, στην Αθήνα, στον Γλα της Βοιωτίας, στην

Ιωλκό της Θεσσαλίας) και επίσης σε πλήθος άλλες διαπιστώνονται υπολείμματα μυκηναϊκών οικισμών και άφθονης μυκηναϊκής κεραμικής. Από όλα τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι ο μυκηναϊκός πολιτισμός δεν περιοριζόταν στα σπουδαιότερα και γνωστότερα σε εμάς κέντρα, αλλά κάλυπτε μεγάλο μέρος του κεντρικού ελλαδικού χώρου. Κατά συνέπεια, η μελέτη της Εποχής του Χαλκού προϋποθέτει την ενασχόληση με τα μνημεία που διασώζονται σε πλήθος άλλων περιοχών εκτός των Μυκηνών. Κι ωστόσο, ο όρος «μυκηναϊκός» προσδιορίζει κατά κοινή συναίνεση ολόκληρο εκείνον τον πολιτισμό που απλώνεται από τον 16^ο έως τον 12^ο αι. π.Χ. περίπου. Αυτός εναρμονίζεται τόσο με τις ομηρικές μνήμες, όσο και με τα αρχαιολογικά δεδομένα και, σε κάθε περίπτωση, είναι ο ποιητικότερος που θα μπορούσε να βρεθεί, για να προσδιορίσει τα απώτατα όρια της γνώσης μας για την ιστορία του ελληνικού και του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

2. 3. Η πρώιμη Μυκηναϊκή Εποχή (1600-1450 π.Χ.): Η νέα εποχή που διάγει ο μεσοελλαδικός χώρος κατά τον 16^ο περίπου αι. π.Χ. χαρακτηρίζεται από μία μεταστροφή σε μια πιο ευημερούσα αλλά και σαφέστερα ιεραρχημένη κοινωνία. Ως επιμέρους χαρακτηριστικά της γνωρίζονται συνήθως: α. η διατήρηση της γεωργίας και κτηνοτροφίας ως βασικότερων πηγών πλούτου, β. η ανάπτυξη της μεταλλουργίας και η χρήση του ορείχαλκου, ενός κράματος χαλκού και κασσίτερου, γ. η πιθανή ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας, την οποία υποθέτουμε από την ιδιαίτερα συχνή παρουσία της εικόνας πλοίων ως διακοσμητικού μοτίβου σε αγγεία, δ. η άνοδος ηγετικών ομάδων πολεμιστών, οι οποίοι αποκτούν δύναμη και εξουσία στους ήδη ανεπτυγμένους σε πρόσφορες θέσεις οικισμούς, ε. οι σχέσεις που αναπτύσσονται με τον μινωικό πολιτισμό της Κρήτης, ο οποίος την εποχή αυτή βρίσκεται στο απόγειο της ακμής του και ασκεί μεγάλη πολιτιστική επιρροή στους πολιτισμούς των Κυκλάδων και των Δωδεκανήσων.

Η συσσώρευση του πλούτου, η εισαγωγή έτοιμων προϊόντων, ιδεών και τεχνικών στην παραγωγή αλλά και οι αλλαγές στην κοινωνική οργάνωση δημιουργούν μία νέα κατάσταση, την οργάνωση της οποίας αναλαμβάνει μία ισχυρή εξουσία. Η νέα αυτή τάξη πραγμάτων πουθενά δεν αντικατοπτρίζεται

καλύτερα από ό,τι στους βασιλικούς τάφους των Μυκηνηών (ταφικοί κύκλοι Α και Β) με το πλήθος των πολύτιμων κτερισμάτων, τα οποία αποτελούν καθεαυτά ενδείξεις και σύμβολα κοινωνικής υπεροχής και εξουσίας.

Οι θολωτοί τάφοι: Κατά την πρώιμη φάση παρουσίας των Μυκηναίων η Μεσσηνία φαίνεται πως αποτελούσε την πιο πλούσια περιοχή του μυκηναϊκού κόσμου. Ήδη κατά τον 16^ο αι. π.Χ. παρουσιάζονται στην Πύλο τα πρώτα δείγματα μνημειώδους αρχιτεκτονικής· συγκεκριμένα τα πρωιμότερα δείγματα μεγάλων θολωτών τάφων, τα οποία περιλαμβάνουν ιδιαίτερα πλούσια κτερισμένες ταφές - βλ. τον πρώιμο θολωτό τάφο του Κορυφασίου της Πύλου. Οι θολωτοί τάφοι είναι μνημειώδεις κτιστοί, υπόγειοι τάφοι με κυκλικό θάλαμο στεγασμένο κατά τον εκφορικό τρόπο (οι σειρές των λίθων στα τοιχώματα συγκλίνουν βαθμιαία προς το εσωτερικό και καταλήγουν σε έναν λίθο, το «κλειδί» του θόλου, στην κορυφή αυτού). Είναι προσιτοί με μεγάλο δρόμο, ανοιγμένο κάθετα στην πλαγιά ενός λόφου που οδηγεί στον θάλαμο δια μέσου της εισόδου και του στομίου. Εξωτερικά καλύπτονται με τύμβο από χώμα (εικ. 3). Κατά τον 15^ο αι. π.Χ. από την παρουσία θολωτών τάφων πλούσια κτερισμένων που συναντώνται σε περισσότερα μέρη της Ελλάδας, συμπεραίνουμε ότι ο θολωτός τάφος έγινε ο καθιερωμένος τρόπος ταφής των τοπικών ηγεμόνων και σαφώς αποτέλεσε έναν τρόπο επίδειξης πλούτου και ισχύος για τα μέλη της τοπικής άρχουσας τάξης. Τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα προέρχονται πάλι από το χώρο της κεντρικής Ελλάδας και κυρίως από την Πελοπόννησο: ο θολωτός τάφος του Βαφειού στη Λακωνία, οι θολωτοί τάφοι της περιοχής της Πύλου και ο θολωτός τάφος του Βόλου.

Οι θαλαμοειδείς τάφοι: Στις πλαγίες των λόφων γύρω από τις ακροπόλεις και τους οικισμούς της μυκηναϊκής περιόδου, ήδη από την πρώιμη φάση της, αναπτύσσονται συστηματικά τα νεκροταφεία των θαλαμοειδών τάφων. Οι θάλαμοι, κυκλικοί ή ορθογώνιοι, με ελαφρώς θολωτή, επίπεδη ή σαμαρωτή οροφή, είναι ανσκαμμένοι στο μαλακό υπέδαφος (εικ. 3). Στα τοιχώματά τους διακρίνονται ακόμη τα ίχνη των σκαπτικών εργαλείων. Είναι προσιτοί μέσω στενού δρόμου, ανοιγμένου κάθετα στην πλαγιά του λόφου, ο οποίος οδηγεί σε συνήθως χαμηλή θύρα, φραγμένη με ξερολιθιά. Στο δάπεδο αυτών των θαλάμων ανοίγονται συνήθως ταφικοί λάκκοι, ενώ στα τοιχώματα δημιουργούνται κόγχες ή θρανία για την εναπόθεση των νεκρών και των

κτηρισμάτων. Προορίζονται για τους αξιωματούχους αλλά και για τους απλούς κατοίκους μιας περιοχής, συνεπώς είναι φυσικό να διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς το μέγεθος, την επιμέλεια της κατασκευής καθώς και τον πλούτο της κτέρισης. Οι θαλαμωτοί τάφοι είναι οικογενειακοί και χρησιμοποιούνται για πολλαπλές ταφές σε ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, το οποίο κατά κανόνα φτάνει τους δύο ή ακόμα και τους τρεις αιώνες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τον 12^ο αι. π.Χ. παρατηρείται η επαναχρησιμοποίηση θαλαμωτών τάφων που είχαν εγκαταλειφθεί από τους αρχικούς κατόχους τους. Ο παραμερισμός των λειψάνων των προγενέστερων ταφών και των κτερισμάτων καθώς και η αφαίρεση των πολυτιμότερων από αυτά παρατηρείται στους περισσότερους τάφους και προφανώς αποσκοπεί στη δημιουργία χώρου για νέες ταφές. Συγχρόνως χρησιμοποιείται φωτιά για την απολύμανση και τον φωτισμό τους. Ο νεκρός εναποτίθεται συνήθως σε συνεσταλμένη στάση στο δάπεδο του τάφου και σε λάκκο, φορώντας τα ενδύματα και τα κοσμήματά του, η ταφή συνοδεύεται από τα κτερίσματα του νεκρού, τις προσφορές δηλαδή των συγγενών προς αυτόν, τα οποία είναι ανάλογα του φύλου και της κοινωνικής του τάξης. Οι παιδικοί και βρεφικοί τάφοι είναι συχνά ακτέριστοι.

Η καύση των νεκρών δεν είναι διαδεδομένη κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους και τα λίγα παραδείγματα ανάγονται στην περίοδο του τέλους του μυκηναϊκού πολιτισμού.

Μνημειώδεις τάφοι και κοινωνικές αλλαγές: Η εμφάνιση τόσο των θολωτών όσο και των θαλαμοειδών τάφων πιστοποιούν ότι στις αρχές του 16^{ου} αι. π.Χ. έλαβε χώρα μία αλλαγή ταφικών εθίμων, η οποία είναι δυνατό να υποδηλώνει πιο εκτεταμένες αλλαγές. Πιο συγκεκριμένα, ενώ κατά την αμέσως προηγούμενη περίοδο κυριαρχούν οι λακκοειδείς τάφοι, οι οποίοι δέχονταν το πολύ τρεις ή τέσσερις νεκρούς, τώρα οι πιο ευρύχωροι θολωτοί τάφοι μπορούν να φιλοξενήσουν περισσότερους νεκρούς, τον έναν πλάι στον άλλο. Ταυτόχρονα η παρουσία των θολωτών τάφων αποτελεί σαφώς ένδειξη αύξησης πλούτου και πόρων, αλλά επίσης είναι δηλωτική της έντονης διαφοροποίησης /υπεροχής ενός ισχυρού στρώματος ευγενών. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ η οικοδόμηση ενός λακκοειδούς τάφου χρειάζεται περίπου εκατό ημέρες εργασίας ενός ανδρός, η οικοδόμηση ενός θολωτού τάφου χρειάζεται είκοσι χιλιάδες ημέρες δουλειάς (!),

γεγονός που αποτελεί σαφή ένδειξη πλούτου και κοινωνικού σθένους του νεκρού και της οικογένειάς του.

Η παρουσία αυτής της αλλαγής συνδέεται συχνά από τους μελετητές με κάποια κοινωνική μεταβολή. Πιθανώς υποδηλώνεται η αύξηση της σημασίας των μεγάλων κοινωνικών ομάδων ή των συγγενικών δεσμών που συνδέουν τα άτομα σε μία ευρύτερη κοινότητα. Ίσως γι' αυτό το λόγο αυξάνει η σημασία του κοινού ενταφιασμού των μελών της οικογένειας σε έναν τάφο ή και μίας μεγαλύτερης κοινωνικής ομάδας στον ίδιο τόπο.

Η έλλειψη ανακτόρων κατά την πρώιμη μυκηναϊκή περίοδο: Η έρευνα των οικισμών της πρώιμης μυκηναϊκής περιόδου δεν έφερε στο φως άλλα μνημειώδη οικοδομήματα, ανάκτορα ή κυκλώπεια τείχη. Συναντώνται ωστόσο κάποια κτίρια που φαίνεται πως είχαν πιο επίσημο χαρακτήρα από τα υπόλοιπα, στα οποία γύρω από τον κεντρικό ορθογώνιο χώρο, το «μέγαρο», αναπτύσσονται κι άλλοι βοηθητικοί χώροι, όπως αποθήκες κι εργαστήρια, τα οποία επικοινωνούν με ένα σύστημα διαδρόμων. Την πληρέστερη εικόνα ενός τέτοιου κτιρίου, πιθανώς έδρας ηγεμόνα κατά τα τέλη του 15^{ου} αι. π.Χ. μας δίνει το Μενελάιο της Λακωνίας, κοντά στη Σπάρτη, ενώ ανάλογα κτίρια είναι γνωστό ότι υπήρχαν στην Πύλο, στον Κακόβατο Τριφυλίας και στην Τίρυνθα.

2. 4. Η εποχή των μεγάλων ανακτόρων (1450-1200 π.Χ.): Στις αρχές του 14^{ου} αι. π.Χ. οικοδομούνται τα μεγάλα ανάκτορα των Μυκηνών, της Τίρυνθας και της Πύλου στην Πελοπόννησο κι επίσης το ανάκτορο των Θηβών στη Βοιωτία. Ισχυρά διοικητικά κέντρα υπήρχαν επίσης στην ακρόπολη της Μιδέας στην Αργολίδα, στον Ορχομενό της Βοιωτίας και στην Ιωλκό της Θεσσαλίας. Η ακρόπολη των Αθηνών, η πατρίδα του μυθικού ήρωα Θησέα, ήταν περιτειχισμένη με κυκλώπεια τείχη, ελάχιστα όμως ίχνη σώθηκαν από το μυκηναϊκό ανάκτορο, λόγω της συνεχούς και έντονης οικοδομικής δραστηριότητας στον ιερό λόφο κατά τα μεταγενέστερα χρόνια.

Η δομή των ανακτόρων: Πυρήνα των ανακτόρων της μυκηναϊκής εποχής αποτελεί το μέγαρον, αρχιτεκτονικό σύμπλεγμα που δομείται γύρω από ένα κεντρικό δωμάτιο, το οποίο φέρει στο κέντρο του εστία, το μέγεθος και η θέση της οποίας υποδηλώνει την θρησκευτική σημασία αυτής. Η εστία πλαισιώνεται

από τέσσερις κολώνες, οι οποίες προφανώς υποστήριζαν την οροφή. Το κεντρικό δωμάτιο του μεγάρου φέρει στην πρόσθια πλευρά του είσοδο, ενώ στο πίσω μέρος του υπάρχει άλλο δωμάτιο, που φαίνεται πως λειτουργούσε ως αποθήκη. Αυτό το κεντρικό στοιχείο του ανακτόρου έφερε στις δύο κάθετες πλευρές του περισσότερα μικρού μεγέθους δωμάτια, τα οποία πιθανώς προορίζονταν για τη στέγαση των κατοίκων, για τη διαχείριση των εργασιών (διοικητικών, οικονομικών) του ανακτόρου κ.ο.κ.

Το είδος αυτό αρχιτεκτονικής κατασκευής βασίστηκε προφανώς στη διαρρύθμιση των οικιών της Μέσης Ελλαδικής Περιόδου και στη συνέχεια, σε πολύ μεταγενέστερες περιόδους, αποτέλεσε το βασικό σχέδιο του ναού της πόλης-κράτους, όπως αυτό συναντάται από τον 8^ο αι. π.Χ. και εξής. Σε αντίθεση προς τα σχέδια των ανακτόρων της μινωικής Κρήτης εδώ δεν συναντώνται περισσότερες μεγάλες αυλές, παρά μόνον μία αυλή μπροστά στην είσοδο του μεγάρου. Οι αποθήκες εξάλλου δεν καταλαμβάνουν τόσο εκτεταμένο χώρο, όσο εκείνες των κρητικών ανακτόρων, ενώ οι θρησκευτικοί χώροι, παρόλο που υπάρχουν σε κάποια παλάτια, δεν κατέχουν καθώς φαίνεται δεσπόζουσα θέση σε αυτά.

Η θέση των ανακτόρων: Εκείνο που είναι εμφανές άμεσα από την επιλογή της γεωγραφικής θέσης των μυκηναϊκών ανακτόρων είναι ότι οι Μυκηναίοι ενδιαφέρονταν για τον αποτελεσματικό κι εύκολο έλεγχο της περιοχής τους. Γι' αυτό το λόγο κατασκεύαζαν πάντοτε τα ανάκτορά τους σε θέσεις στρατηγικής σημασίας, από όπου μπορούσαν να ελέγχουν οπτικά την περιοχή της κυριαρχίας τους. Στο ανάκτορο της Πύλου για παράδειγμα που χτίστηκε στον Εγκλιανό, ο άρχοντάς του είχε τον απόλυτο έλεγχο, καθώς η θέα κάλυπτε όλο το εύρος της περιοχής του βασιλείου του. Το ίδιο ισχύει για το ανάκτορο των Μυκηνών, της Τίρυνθας και των Αθηνών.

Συγκεντρωτική λειτουργία των ανακτόρων: Είναι γνωστό από τις πινακίδες της Γραμμικής Β ότι κάθε ανάκτορο αποτελούσε ένα ανεξάρτητο διοικητικά βασίλειο. Στα ανάκτορα ζούσαν οι βασιλείς και όσοι ασκούσαν διοικητική εξουσία, ενώ οι κάτοικοι ζούσαν σε συνοικισμούς και αγροτικές εγκαταστάσεις έξω από τα τείχη. Τα ανάκτορα ήταν οχυρωμένα με λαμπρά κυκλώπεια τείχη, τα οποία, αν και εκλαμβάνονται στις μέρες μας ως ένδειξη ισχύος, φαίνεται ότι

είχαν κατά κύριο λόγο αμυντικό χαρακτήρα έναντι ξένων εισβολέων. Μοναδική εξαίρεση μη περιτειχισμένου μυκηναϊκού ανακτόρου που έχει διασωθεί είναι εκείνο της Πύλου.

Τα ανάκτορα αποτελούν λοιπόν κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους τα διοικητικά, οικονομικά, στρατιωτικά και θρησκευτικά κέντρα μίας ευρύτερης περιοχής, τον τόπο συγκέντρωσης των γεωργικών προϊόντων και των πρώτων υλών, τα οποία θα τύχουν περαιτέρω κατεργασίας στα ανακτορικά εργαστήρια. Η κεντρική διοίκηση είναι ιεραρχικά διαμορφωμένη με επικεφαλής τον άνακτα. Εξειδικευμένοι γραφείς, οι *lawagatas*, τηρούν αρχεία στη Γραμμική Β, τα οποία καταγράφουν τις οικονομικές δραστηριότητες του ανακτόρου και το ανθρώπινο δυναμικό ελεύθερων και δούλων που εργάζεται στην υπηρεσία τους. Οι χρυσοχόοι, οι χαλκουργοί, οι ελεφαντουργοί, οι λιθοξόοι, οι ξυλουργοί και οι άλλοι τεχνίτες εργάζονται υπό την εποπτεία των αξιωματούχων του ανακτόρου στα ανακτορικά εργαστήρια μέσα στα κυκλώπεια τείχη και στις λεγόμενες *οικίες* εκτός της ακρόπολης. Το ανάκτορο διατηρεί παράλληλα τον έλεγχο της γεωργικής και κτηνοτροφικής παραγωγής καθώς και της παραγωγής κρασιού, λαδιού και αρωμάτων. Μεγάλοι ψευδόστομοι αμφορείς, συνήθως με επιγραφές στη γραμμική Β που δηλώνουν τον ιδιοκτήτη ή τον παραγωγό καθώς και τον τόπο παραγωγής, χρησιμοποιούνται στη διακίνηση των υγρών προϊόντων ενώ φέρουν και πήλινα σφραγίσματα, τα οποία διασφαλίζουν την ποιότητα και την ακεραιότητα του περιεχομένου. Οργανωμένη είναι επίσης η παραγωγή και η κατεργασία του μαλλιού των προβάτων, ενώ γυναίκες υφάντρες ασχολούνται με την ύφανση ενδυμάτων. Τέλος τα ανάκτορα διατηρούν σχέσεις και διεξάγουν οργανωμένο εμπόριο με την Κύπρο, την Αίγυπτο και την Εγγύς Ανατολή.

Το ανάκτορο ως σύμβολο νέων μορφών εξουσίας: Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της λειτουργίας των ανακτόρων υποδηλώνει για πολλούς μελετητές και μία αλλαγή κοινωνικού – πολιτικού περιεχομένου που θα λάβει χώρα κατά τη Μέση Ελλαδική Περίοδο στη μυκηναϊκή κοινωνία: πιο συγκεκριμένα την συγκέντρωση εξουσίας στα χέρια ενός επιφανούς άνδρα, του κατόχου του ανακτόρου, ο οποίος προφανώς ταυτίζεται με τον *wanax* που αναφέρεται στις πινακίδες της Γραμμικής Β. Από την άποψη αυτή ο διοικητικός ρόλος του παλατιού δεν ήταν απλώς σημαντικός αλλά «κεντρικός και κυριαρχικός» (“*central and dominant*” κατά τον J.T.Killen), είναι δε ενδεικτικός από την

ιεραρχική τάξη που αυτός είναι σε θέση να επιβάλλει σε περιοχές και οικισμούς που βρίσκονται υπό την εξουσία του.

Κάτι τέτοιο είναι ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση της Πύλου, όπου το κράτος είναι χωρισμένο σε δύο επαρχίες, των οποίων τα απομακρυσμένα κέντρα συνδέονται με πολλά ενδιάμεσα επίπεδα εξουσίας και ευθυνών που βρίσκονται μεταξύ τους σε εσωτερική αλληλεπίδραση. Στην Κρήτη και πιθανώς στη Μεσσηνία μάλιστα τα δευτερεύοντα αυτά κέντρα πρέπει να είχαν μια ιστορία αυτόνομης λειτουργίας, η οποία θα προηγήθηκε της εξάρτησης από την μυκηναϊκή ανακτορική διοίκηση. Οι έρευνες της τελευταίας δεκαετίας καθιστούν σαφές ότι στην πραγματικότητα ο ανακτορικός έλεγχος των πρώτων υλών, των παραγωγικών διαδικασιών και του ανθρώπινου δυναμικού δεν ήταν ούτε απόλυτος ούτε γενικευμένος. Μπορούσε να έχει άμεσο ή έμμεσο χαρακτήρα κι επιπλέον διέφερε ως προς το βαθμό ισχύος του ανάλογα με τα οικονομικά μεγέθη που αφορούσε, ανάλογα με το είδος και το μέγεθος της κάθε συγκεκριμένης βιοτεχνίας, ανάλογα με το κράτος, ανάλογα με τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κρατών και των παραγωγικών τους μονάδων. Είναι πλέον σαφές ότι η μυκηναϊκή διοικητική οργάνωση ήταν πιο περίπλοκη από ό,τι κάποτε πιστεύαμε και η κατανόησή της περισσότερο πολυδιάστατη.

Επαφές των μυκηναϊκών βασιλείων – εμπόριο με άλλους λαούς – αποικισμός: Διαπιστωμένες θεωρούνται πλέον οι στενές σχέσεις μεταξύ των διαφόρων κέντρων μυκηναϊκής εξουσίας, ιδιαίτερα αυτών που βρίσκονταν γεωγραφικά πολύ κοντά μεταξύ τους, όπως στην περίπτωση των μυκηναϊκών βασιλείων της Αργολίδας – Τίρυνθας και Μυκηνών. Η άσκηση εμπορίου εξάλλου με μια ευρύτατη περιοχή τόσο του ευρωπαϊκού κόσμου, όσο και της Ανατολής, υποδηλώνεται από τα ευρήματα των μυκηναϊκών τάφων, πολλά από τα οποία είναι κατασκευασμένα από εισηγμένες πρώτες ύλες. Χαρακτηριστική από αυτήν την άποψη είναι η παρουσία κοσμημάτων από κεχριμπάρι της Βαλτικής, χρηστικών αντικειμένων και κομψοτεχνημάτων από αιγυπτιακό ελεφαντόδοντο, αλάβαστρο και φαγεντιανή, πολύτιμων αντικειμένων από χαλαζία, σφραγίδων από ημιπολύτιμες πέτρες, ενός νεκρικού προσώπειου και χανδρών από ήλεκτρο, ενός αιγυπτιακού σκαραβαίου από λαζουλίτη της εποχής της Νέας Αυτοκρατορίας, άφθονα ορειχάλκινα αντικείμενα, τα οποία προϋποθέτουν την ύπαρξη κασσίτερου σε ποσότητες τέτοιες, που με βεβαιότητα δεν υπήρχαν στον

ελληνικό χώρο και πιθανώς εισάγονταν από τη δυτική Ευρώπη, αλλά ακόμη και ο τεράστιος όγκος χρυσών αντικειμένων που υποδηλώνει συμπλήρωση των περιορισμένων τοπικών κοιτασμάτων χρυσού με εισαγωγή από την Ανατολή ή από το Βορρά. Βέβαια οι έμποροι που διακινούσαν τα παραπάνω αγαθά ή έστω τις πρώτες ύλες, από τις οποίες αυτά κατασκευάζονταν, δεν ήταν απαραίτητα Μυκηναίοι. Δεν αποκλείεται οι επαφές και οι εμπορικές ανταλλαγές με απομακρυσμένες περιοχές του Βορρά, όπως με τη Βρετανία, τη Βαλτική, τα Καρπάθια, να πραγματοποιούνταν με τη μεσολάβηση ενδιάμεσων λαών ή έστω εμπόρων όχι απαραίτητα μυκηναϊκής προέλευσης. Βέβαιο είναι πάντως ότι αμεσότερη είναι η παρουσία των Μυκηναίων στο Νότο. Σε σχέση με αυτή την επέκταση μάλιστα ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι την πρώτη τους κατάκτηση εκτός του μυκηναϊκού κόσμου αποτέλεσε η Κρήτη, η οποία, εξαιτίας της μινωικής θαλασσοκρατίας, των πολιτισμικών επιρροών της και του ανεπτυγμένου εμπορίου της, θα ήταν δελεαστικός στόχος για έναν λαό με επεκτατικές βλέψεις, όπως οι Αχαιοί.

Οι Μυκηναίοι εξάλλου ίδρυσαν αποικίες κι εμπορικούς σταθμούς σε όλο το Αιγαίο αλλά και στην ανατολική Μεσόγειο, με τα οποία σαφώς θα διευκολύνθηκαν οι ανταλλακτικές τους σχέσεις με ξένους λαούς. Χαρακτηριστική μάλιστα είναι η προτίμησή τους για ίδρυση αποικιών στα παράλια κι όχι στο εσωτερικό των περιοχών αυτών. Έτσι μυκηναϊκές εγκαταστάσεις βρέθηκαν στη Ρόδο και στη Μίλητο, όπου οι Μυκηναίοι διαδέχθηκαν τους προκατόχους τους Μινωίτες, στην Κω, στην Αλικαρνασσό, στην Κιλικία, στις Κλαζομενές, ενώ επαφές είχαν και με την Τροία. Ακόμη πιο νότια δημιούργησαν αποικίες στην Έγκωμη της Κύπρου και στο Ουγκαρίτ της Συρίας. Αλλά και δυτικά πυκνές φαίνεται πως ήταν οι επαφές τους με την Ιταλία, τη Σικελία και τη Σαρδηνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

H. Bengtson, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος*, Αθήνα 1991, σ. 46-52

C. Mossè – A. Schnapp, *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2000-31 π.Χ)*, Αθήνα 2002, σ. 43-54

W. Schuller, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας. Από την Κρητομυκηναϊκή Εποχή έως το τέλος των Κλασικών Χρόνων*, Αθήνα 2000, σ. 25-32

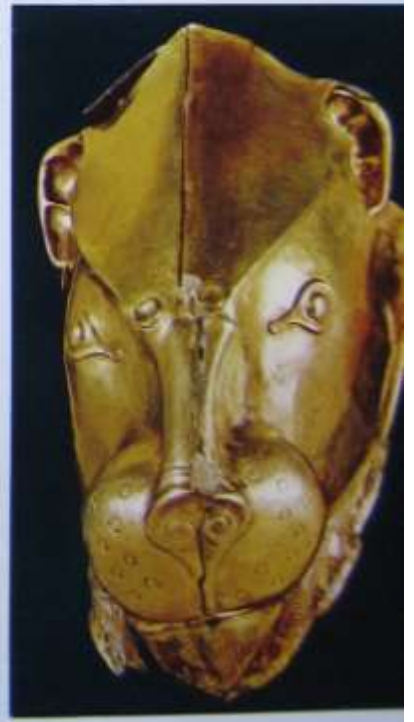
Ul. Wilken, *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα 1976, σ. 30-33

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

του υποστηρίχθηκε ότι οι ταφές στον δεύτερο περιβόλο
σαν αρχισει αρκετά ενωρίτερα, στην τελευταία φάση της
επολλαδικής Περιόδου, λίγο μετά το 1650 π.Χ.

Ένα από τα προβλήματα που ιδιαίτερα απασχόλησαν τους
ερευνητές και μελετητές του Μυκηναϊκού Πολιτισμού ήταν

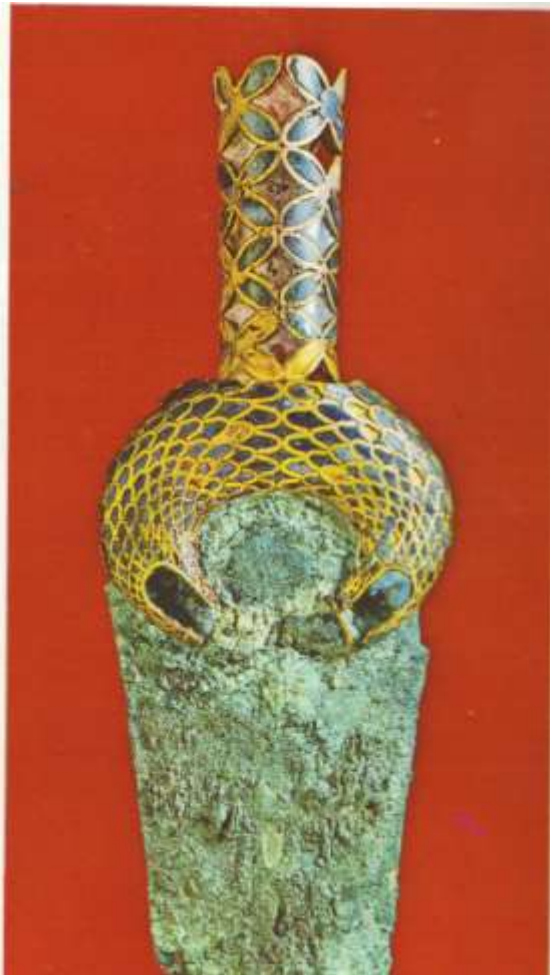
ταφούς των αποβλήτων, του ζεύγους των δολοφόνων, το
Αίγισθου και της Κλυταιμνήστρας. Τις πληροφορίες αυτές
άκολούθησε ο Σλήμαν αναζητώντας μέσα στο χώρο της άκρο
πόλεως τους βασιλικούς νεκρούς. Είναι φανερό ότι κάτι είχε
μείνει στην ιστορική ανάμνηση από το γεγονός των ταφών

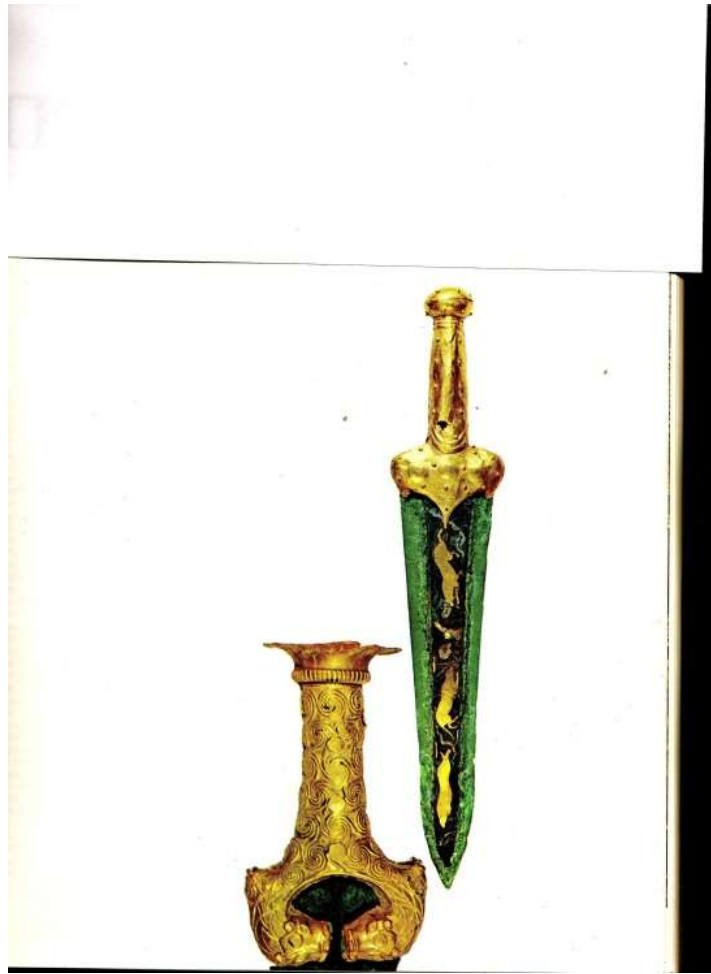
Το χρυσό πιάτο είναι άσπαστο και το καλύτερο χαρακτηριστικό του είναι ότι είναι από τους πρώτους άσπαστους μεταλλικούς αγγείους. Η χρήση του υποδηλώνει ότι οι αρχαίοι Έλληνες είχαν ήδη αναπτύξει την τεχνική της αψιδωτικής εργασίας. Η παραγωγή έχει φιλολογική ένταση και λεπτή μαρμαρίνη λάμα (Αθήνα, Έθν. Αρχαιολ. Μουσείο).

Το άσπαστο πιάτο άσπαστο και το καλύτερο χαρακτηριστικό του είναι ότι είναι από τους πρώτους άσπαστους μεταλλικούς αγγείους. Η χρήση του υποδηλώνει ότι οι αρχαίοι Έλληνες είχαν ήδη αναπτύξει την τεχνική της αψιδωτικής εργασίας. Η παραγωγή έχει φιλολογική ένταση και λεπτή μαρμαρίνη λάμα (Αθήνα, Έθν. Αρχαιολ. Μουσείο).

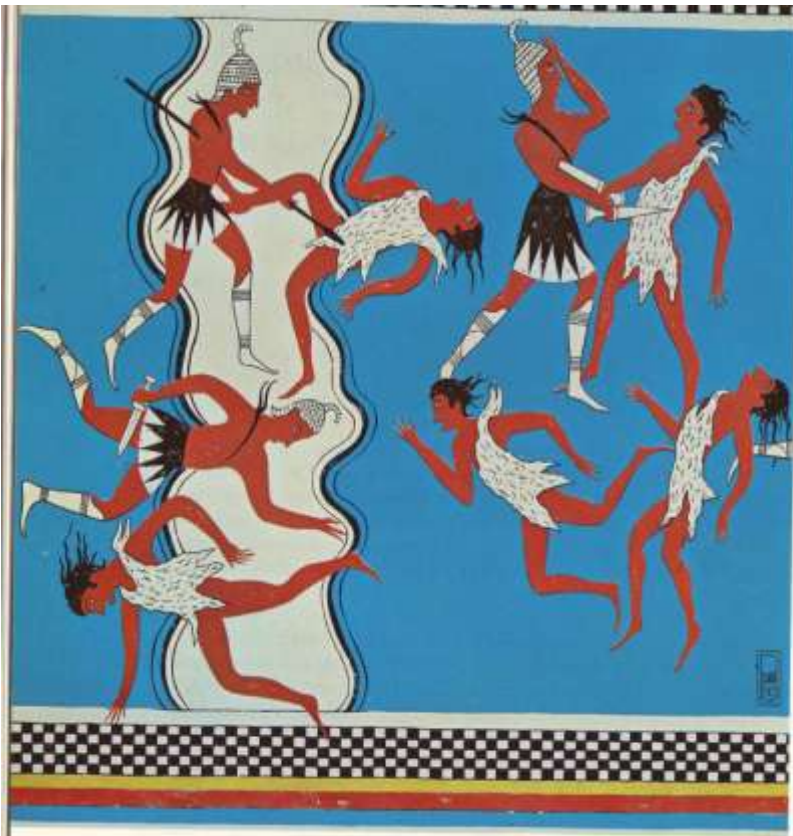
Το χρυσό πιάτο είναι άσπαστο και το καλύτερο χαρακτηριστικό του είναι ότι είναι από τους πρώτους άσπαστους μεταλλικούς αγγείους. Η χρήση του υποδηλώνει ότι οι αρχαίοι Έλληνες είχαν ήδη αναπτύξει την τεχνική της αψιδωτικής εργασίας. Η παραγωγή έχει φιλολογική ένταση και λεπτή μαρμαρίνη λάμα (Αθήνα, Έθν. Αρχαιολ. Μουσείο).

Αποτελείται από χρυσό πιάτο με αψιδωτική εργασία. Η παραγωγή έχει φιλολογική ένταση και λεπτή μαρμαρίνη λάμα (Αθήνα, Έθν. Αρχαιολ. Μουσείο).

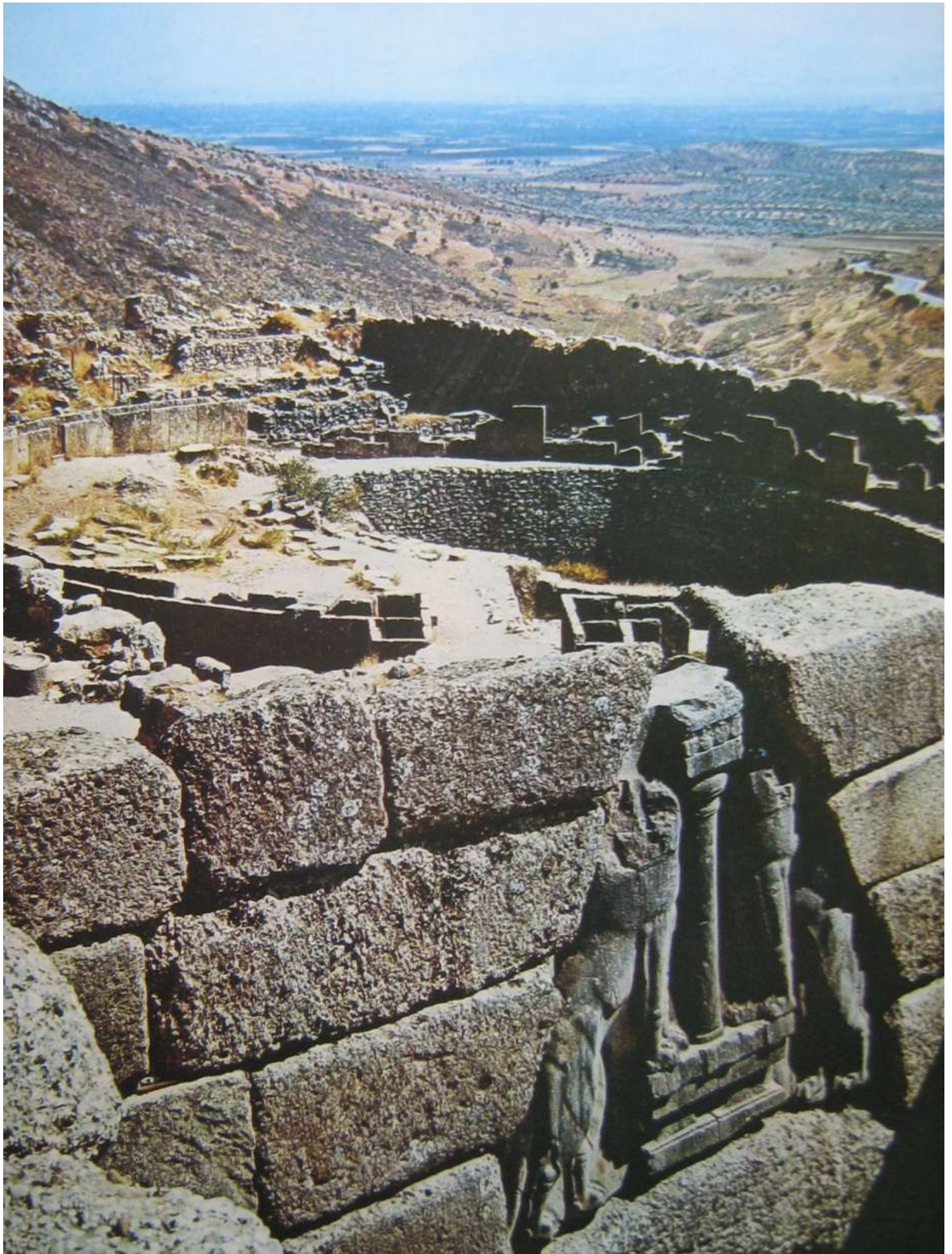

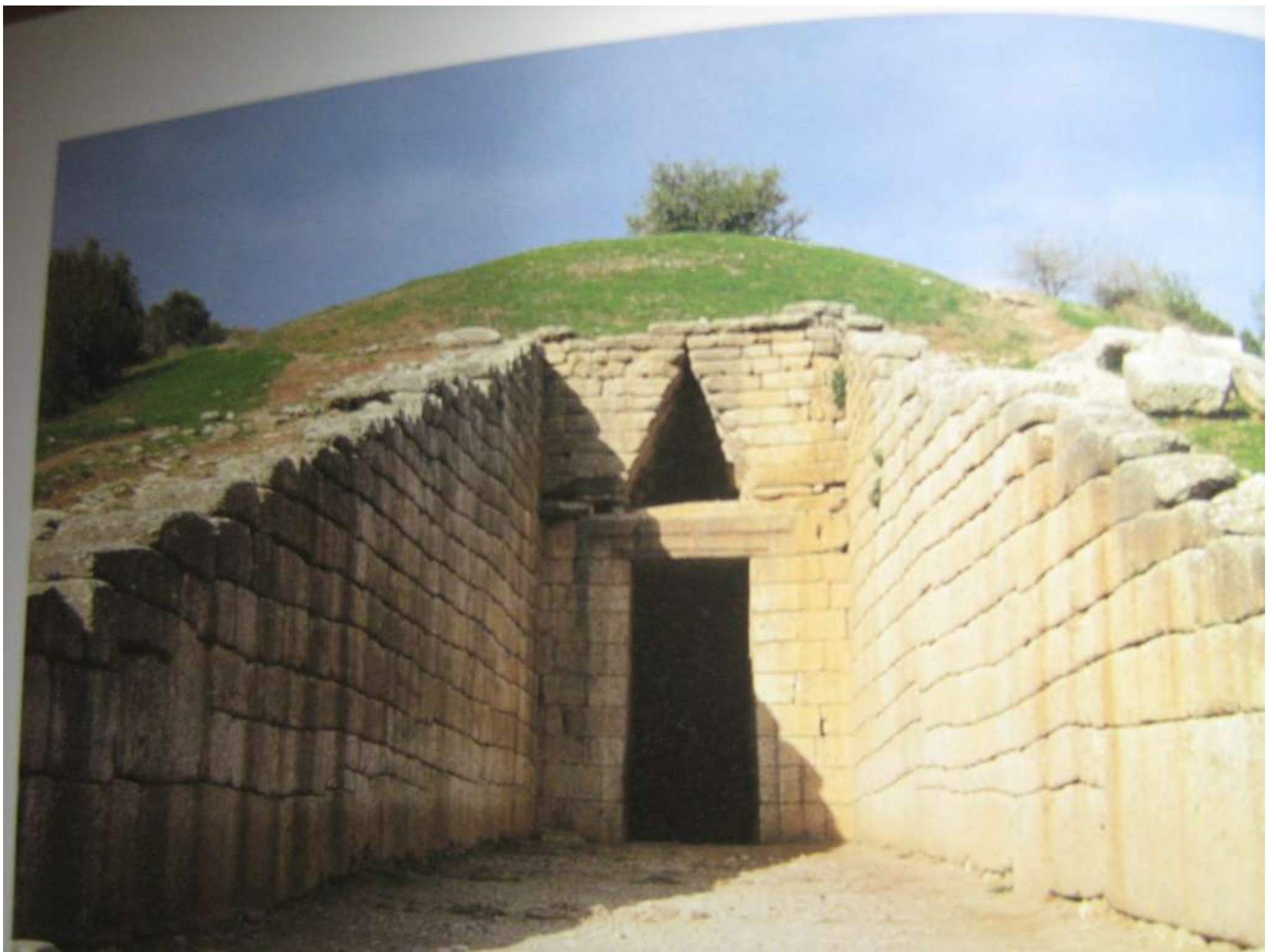

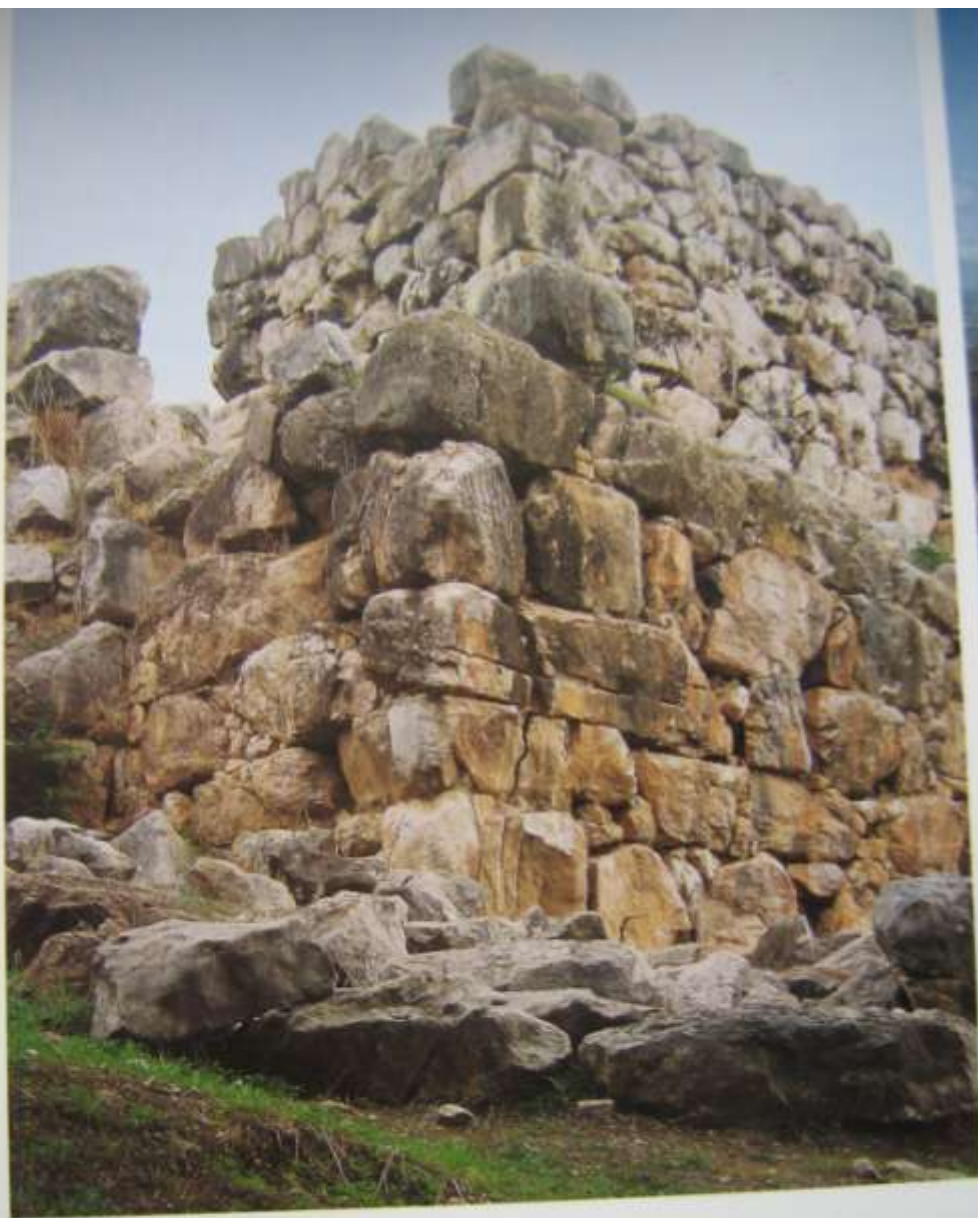

Kyklopische Burgmauer von
Tiryns im südlichen Bereich.

